

Carl Gustav Jung

AZ ÖNVALÓ ÉS AZ ISMERETELMÉLETI KORLÁTOK*

Amint már többször is volt alkalmam jelezni, a *lapis*ról szóló kijelentések pszichológiai szempontból az önvaló archetípusát írják le. Ugyanakkor az önvaló fenomenológiáját a mandalaszimbolika ábrázolja. Eszerint az önvaló koncentrikus képződmény, gyakran pedig egy körbe írt négyzetet mintáz. Ehhez aztán mindenféle másodrendű jelképek kapcsolódnak, melyek többnyire az egyesítendő ellentétek jellegét fejezik ki. A képződmény minden esetben egy középponti helyzet, illetve a személyiség középpontjának ábrázolásaként értelmezhető, s ez a középpont az éntől alapvetően különbözik. Numinózus természetű, ami mind az ábrázolásmódon, mind a felhasznált szimbólumokon (Nap, csillag, fény, virág, drágakő) jól látszik. Megtalálható benne az emocionalitás minden fokozata, a kereszt absztrakt, színtelen és részvétlen jelétől kezdve a megvilágosodás élményének legmagasabb rendű intenzitását jelző szimbólumokig. Mindezek az archetípusok már az alkímiában is konstatálhatók, csak azzal a különbséggel, hogy ott mintegy az anyagba vetülve jelennek meg, míg itt pszichikai jelképként fogandók fel. Az *arcanum chymicum* tehát pszichikus eseménnyé alakult át, de anélkül, hogy eredeti numinózitásából bármit is elvesztett volna.

Ha most visszaemlékezünk a korábban mondottakra, nevezetesen arra, hogy a lélek milyen mértékben vált emberivé, illetve valósította meg önmagát, akkor azt is felismerhetjük, hogy mennyire hangsúlyosan fejezi ki azt a testet is, amellyel együtt él. Itt egy olyan másodfokú *coniunctió*ról van szó, amelyről az alkimista legfeljebb álmodozhat, tudatosan azonban semmit sem tehet érte. Ennyiben a probléma pszichologiaivá válása jelentős fejlődést jelent, persze nyilvánvalóan csak akkor, *ha az átélt centrum a mindennapi élet spiritus rectorának bizonyul*. Természetesen az alkimisták is tisztában voltak azzal, hogy anélkül is ott lehetett a kő valakinek a zsebében, hogy azzal valaha is aranyat csinált volna, vagy hogy az *arcanum potabile* anélkül is benne lehetett a palackban, hogy tulajdonosa a keserűdes italt valaha is megkóstolta volna. Mindenesetre ez csak feltételezés, hiszen az alkimisták sosem estek abba a kísértésbe, hogy az *arcanumot* a valóságban is alkalmazzák, hiszen azt sohasem sikerült nekik előállítani. E

* Forrás → Carl Gustav Jung: *Az alkímiai konjunktó* (Nyíregyháza, 1994, Könyvjelző Kiadó), p. 155–171.

kudarc lélektani jelentőségét azonban nem szabad túlbecsülni. Az alkímisták számára e kudarcézés háttérbe szorult azzal a bűvölettel szemben, amelyet a megsejtett és megérett archetípus sugárzott ki, vagyis az alkímistákkal ugyanaz történt, mint a kereszténységgel, melyet az Úr elmaradó újrjövele nem rázott meg tragikusan. Az archetipikus idea elevensége még akkor is megragadja az embert, ha a racionális megismerésnek csupán a minimumával rendelkeznek, ugyanis itt egy olyan sejtésszerű teljességélményről van szó, amelyhez egy utólagos, differenciált megismerés semmi lényegeset – legalábbis az élmény totalitásának tekintetében – nem fűzhet hozzá. Egy fejlettebb intellektussal rendelkező ember viszont újra meg újra megújíthatja az őstapasztalat elevenségét. Tehát az archetípus kimeríthetlenségének viszonylatában a belőle levezetett racionális megismerés viszonylag keveset tud nyújtani, és csak ez utóbbi jogosulatlan túlértékelésének tulajdonítható, ha valaki arra a véleményre jut, hogy a megvilágosodás végső állapota megismerés következtében magasabb rendű, mint a numinózus élmény kezdeti állapota. Lehet ugyan kifogást emelni Newmann bíboros dogmafejlődéssel kapcsolatos felfogásával szemben, viszont aki így tesz, nem veszi észre, hogy a racionális megértés, vagy a teljességélmény intellektuális megfogalmazása semmi újat nem hoz, hanem legjobb esetben is csak az élmény újraélését teszi lehetővé, illetve ehhez biztosít kedvezőbb feltételeket. A lényeg az élmény, és nem annak intellektuális szemléltetése vagy értelmezése, ami csak ott bizonyul hasznosnak, és csak ott nyújt segítséget, ahol az őstapasztalathoz vezető út járhatatlanná vált. A dogma differenciálódása kifejezi elevenségét; ugyanakkor rá is van szorulva erre a differenciálódásra, és pedig fennmaradása miatt. Éppen így igényli az alkímia pusztuló archetípusa az értelmezést, hogy elevenségét és numinózitását szemléltethesse, s hogy így magát legalább tudományunk számára fenntartsa. Az alkímia is a lehető legjobban szemléltette élményét, anélkül azonban, hogy olyan mélyen fogta volna föl, ahogyan a lélektan azt ma értelmezni képes. Hiányos megértése azonban egyáltalán nem jelenti az archetipikus élmény totalitásának csorbulását, mint ahogy a mi körülményesebb és differenciáltabb felfogásunk sem tud ahhoz bármit is hozzátenni.

A lélektani fordulattal nagy változás állt be, ugyanis az önismeret olyan etikai konzekvenciákhoz vezet, amelyek nemcsak egyszerű elemei a tudásnak, hanem gyakorlati megvalósításra is szorulnak. Ez utóbbi, vagyis a gyakorlati kivitelezés mindenesetre a morális hajlamtól is függ, melyben viszont a tapasztalat szerint nem szabad túlságosan megbízni. A gyakorlati kivitelezésnek rendszerint éppoly szűkre szabott korlátai vannak, mint az értelemnek. Azonban éppen annyira van szó az utóbbiról, mint az előbbiről. Az önmagát megvalósítani kívánó önvaló minden irányban túlterjed az én-személyiségen; átfogó természetének meg-

felelően világosabb is, sötétebb is nála, s így az ént olyan problémák elé állítja, amelyek elől legszívesebben kitérne. Vagy a morális bátorság mond csődöt, vagy a belátás, vagy mind a kettő – míg végül a sors dönt. Az énnak sohasem hiányoznak az erkölcsi és racionális ellenérvei, amelyeket mindaddig nem is lehet félretenni, amíg azokhoz valaki tartani tudja magát. Ugyanis csak akkor érzi az ember biztos úton magát, ha a különféle kötelességek közötti harc mintegy önmagától elül: ily módon a cselekvő egy olyan döntés áldozata lesz, amelyet feje és szíve fölött hoznak. Ebben nyilvánul meg az önvaló numinózus ereje, melyet egyébként aligha lehetne tapasztalni. *Az önvaló tapasztalata ezért az én vereségét is jelenti.* E tapasztalat rendkívüli nehézsége abban áll, hogy az önvaló csak fogalmilag különböztethető meg attól, amit az ember ősidők óta „Isten”-nek nevezett, gyakorlatilag viszont nem. A két fogalom szemmel láthatóan egy és ugyanazon numinózus nagyságon nyugszik, amely nem más, mint egy valóságot meghatározó fény. E folyamatban az én csak annyiban jöhet számításba, amennyiben ellenállást fejthet ki, védelmezheti saját létét, és még vereség esetén is kitarthat önmaga mellett. E szituáció előképe Jób vitája Jahvéval. Ezzel az utalással csak a kialakuló problematika természetére szeretnénk rámutatni. Ebből az általános megállapításból azonban nem szabad azt az elszármított következtetést levonni, hogy egyéni esetekben mindig az én-tudat büszkeségével (*hübrisz*) találkozunk, mely nagyon is megérdemli, hogy a tudattalan legyőzze. Ez egyáltalán nem így van, ugyanis nagyon gyakran előfordul, hogy az éntudat és az egyéni felelősség túl gyönge, és inkábbb megerősítésre szorul. Ezek mindenesetre a gyakorlati pszichoterápia kérdései, s csak azért teszek említést róluk, mert többször szememre vetették már, hogy alábecsülöm az én jelentőségét, és illetlenül a tudattalant tolom előtérbe. Mellesleg ezzel a különös gyanúval teológiai oldalról illettek. Kritikusom nyilván nem gondolt arra, hogy a szentek misztikus élményei éppúgy viselkednek, mint az egyéb tudattalan hatások.

Eltérően az alkímia ideáljától, vagyis egy olyan titokzatos szubsztancia, ember, *anima mundi* vagy *Deus „terrenus”* előállításától, amelytől az emberi bajoktól való megmenekülést remélték, az – alkímisták által előkészített – pszichológiai értelmezés az emberi teljesség gondolatához vezet. E gondolatnak elsősorban terápiás jelentősége van, mivel azt a pszichikus állapotot igyekszik fogalmilag megragadni, amely egy disszociációnak, nevezetesen a tudatos és a tudattalan szféra közötti szakadéknak az áthidalásából ered. Az alkímista kiegyenlítés megfelel a tudattalan tudatosba való integrálásának, melynek révén mindkettő megváltozik. A tudat mindenekelőtt kibővülését, horizontjának kitágulását tapasztalhatja: ez elsősorban az általános pszichikus állapot lényeges javulását foglalja magában, amelyben a tudattalan kiegyenlítő szerepe kiküszöböli a tudat

zavarait. Minthogy azonban minden jót drágán kell megfizetni, a korábban ismeretlen háttérkonfliktus tudatosul, s így a tudat egy súlyos adósság terhét vállalja magára, ugyanis a konfliktus megoldását immár tőle várják. E feladat megoldására azonban éppen olyan rosszul van felkészülve, mint ahogy a középkori alkímia a magáéra. És mint ahogy az alkímistának, úgy a mai embernek is szüksége van egy különleges módszerre – a tudattalan tartalmak vizsgálatára és alakítására –, hogy tudatának vészhelyzetét megszüntesse. Másutt már rámutattam arra, hogy a pszichoterápiai fáradozás eredményeként az önvaló bizonyos tapasztalatát meg lehet, szerezni. A gyakorlat azt mutatja, hogy az ilyen elvárás jogos. Nemritkán valódi numinózus élményről van szó. Ezúttal nem érdemes vállalkoznunk arra, hogy ezek teljesség-jellegét megpróbáljuk leírni. Aki már átélt ilyesmit, az tudja, mire gondolok. Aki viszont nem ismeri ezt az élményt, annak amúgy sem felel meg semmiféle leírás, azonkívül a világirodalomban számtalan ilyesmivel találkozhatunk. Ugyanakkor nem tudok róla, hogy a pusztán leírások át tudták volna adni a tapasztalatokat.

Nincs okunk csodálkozni azon, hogy a pszichikus kezelés során numinózus élmények lépnek fel, s hogy ezekre bizonyos valószínűséggel számítani is lehet; ilyen élmények még kezelés nélkül is előfordulnak kivételes pszichikus állapotokban, sőt éppen ezek okozzák azokat. Nem kizárólagosan a pszichopatológiához tartoznak, hanem normális szinten is megfigyelhetők. Mindenesetre az ilyen intim lelki élmények nemismerése, valamint a velük szembeni előítélet kész arra, hogy azokat pszichikai anomáliáknak minősítse, sőt, hogy pszichopatológiai kartotékba sorolják őket ahelyett, hogy megértésükre akárcsak a legbizonytalanabb kísérletet is tenné. Ezzel azonban előfordulásuk tényét sem el nem kendőzik, sem meg nem magyarázzák.

Azon sincs mit csodálkozunk, hogy minden adekvát megértésre törekvő kísérlet – az élmény numinózus természetével összhangban – kénytelen felhasználni bizonyos párhuzamos vallási vagy metafizikai fogalmakat, mivel ezek ősidők óta nemcsak szemléletesen kapcsolódnak a tapasztalathoz, hanem állandóan alkalmazzák is őket e tapasztalat megfogalmazására és értelmezésére. Ezzel azonban a tudományos magyarázat kísérlete groteszk helyzetbe hozza magát, ugyanis a metafizika segítségül hívásával vádolható. Mindenesetre, csak azok fognak ilyen kifogást emelni, akik maguk is azt hiszik, hogy metafizikai fogalmak birtokában vannak, s úgy vélik, hogy azokkal megfelelő metafizikai tényeket érvényesen kifejezhetnek. Számomra legalábbis fölöttébb valószínűtlennek tűnik, hogyha valaki kimondja azt a szót, hogy „Isten”, akkor ennek következtében csakugyan van is egy olyan Isten, amilyent feltételez – tehát hogy szükségképpen reális lényről beszél. Az mindenesetre bizonyíthatatlan, hogy kijelen-

tésének metafizikai oldalról valami adekvát dolog felelne meg, mint ahogy az sem igazolható, hogy kijelentése téves. Tehát legjobb esetben is csupán egy *non liquet*-ről lehet szó, és számomra ilyen körülmények között – valamint az emberi képességek korlátoltságának tudatában – ajánlatosnak tűnik azt elfogadni, hogy metafizikai fogalmaink tulajdonképpen nem mások, mint olyan antropomorf képek és vélemények, amelyek a transzcendens tényeket vagy egyáltalán nem, vagy csak roppant feltételes módon fejezik ki. Már a bennünket körülvevő fizikai világról is tudjuk, hogy az tulajdonképpen egyáltalán nem vág egybe az általunk érzékelt képekkel. A „fizikai” és az „észlelt világ” két, roppant különböző dolog. Ennek tudata semmiképpen sem bátorít bennünket annak feltételezésére, hogy metafizikai világképünk egybevágna a transzcendentális valósággal. Továbbá, az utóbbival kapcsolatos vélekedések alapvetően – és érthetetlenül – különfélék, éspedig olyannyira, hogy még a legjobb akarattal sem lehet tudni, hogy voltaképpen kinek is van igaza. A tételes vallások már szinte kezdettől fogva kénytelenek voltak elismerni ezt, hiszen nemcsak arra tartott igényt mind-egyikük, hogy az egyedüli igaz vallás legyen, hanem ezen túlmenően még arra is, hogy amit képvisel, az nem emberi igazság, hanem közvetlenül magától az Istentől ihletett és kinyilatkoztatott igazság. A teológusok mindegyike egyszerűen „Istenről” beszél, amellyel azt sugallja, hogy az ő „Istene” az Isten. Az egyik azonban az Ószövetség paradox Istenéről beszél, a másik a szeretet megtestesült Istenéről, a harmadik pedig arról az Istenről, akinek mennyei jegyese van, stb., és kritizálni mindegyik csak a másikat tudja, önmagát sosem.

A metafizikai kijelentések extrém bizonyíthatatlanságát semmi sem bizonyítja jobban, mint azok különbözősége. Teljesen téves lenne azonban ebből arra a következtetésre jutni, hogy egyúttal mind érvénytelenek is. Nincs más hátra, mint megmagyarázni: egyáltalán miért tesznek ilyen abszolút kijelentéseket? Ennek ugyanis kell hogy legyen oka. Valami az embert arra készíti, hogy transzcendens kijelentéseket tegyen. Ez biztos. Ami viszont ennek okát illeti, az vitatott. Csak annyit mondhatunk elegendő empirikus bizonyossággal, hogy nem önkényes kitalációkról van szó, hanem olyan spontán, meglepő és numinózus élményekről, amelyek okot és alkalmat adnak bizonyos vallási kijelentések megtételére, meggyőződés kialakulására. Ezért állnak a nagy tételes vallások, valamint a sok kis misztikus mozgalom kezdeténél olyan történelmi személyiségek, akiknek életét numinózus tapasztalatok tüntették ki. Amint engem arról sok hasonló jellegű eset vizsgálata meggyőzött, esetünkben tudattalan tartalmak kerültek szembe a tudattal, s ugyanúgy eluralkodtak azon, mint a tudattalan betörések azokon a patológikus tudatokon, amelyek a pszichiátriai megfigyelés számára is hozzáférhetők. Márk (3,21) szerint még Jézus is ilyen fényben

tűnt fel hozzátartozói előtt. A pusztán patológikus, illetve az úgynevezett inspirált esetek között a jelentős különbség az, hogy ez utóbbiak rövidebb-hosszabb időre több-kevesebb követőre lelnek, s ennek megfelelően hatásuk évszázadokra kiterjed. Hogy a nagy vallásalapítók időtálló hatása személyiségük spirituális vonásainak, példás életüknek és küldetésük ethosának is köszönhető, az az itt vizsgált összefüggésben nem játszik szerepet. A személyiség csak egyik gyökere a sikernek, és mindig voltak és vannak igazi vallásos személyiségek, akiknek a siker nem adatott meg. Gondoljunk csak Eckhartra. Ha azonban megjön a siker, akkor ez csupán azt igazolja, hogy a „sikeresek igazsága” általános konszenzusra talált, vagyis az illető olyasmit mondott ki, ami már mindenképpen a „levegőben volt”, s ilyen módon igen sok embernek „szívéből beszélt”. Jól tudjuk, hogy akár jóról van szó, akár rosszról, akár igazságról, akár hamisságról, ez a törvényszerűség egyaránt érvényes.

Az a bölcs, akire nem hallgatnak, bolondnak számít, aki pedig a közönséges ostobaságokat először és a lehangosabban hirdeti, gyakran prófétának és vezérnek tűnik; néha szerencsére fordítva is megesik, különben az emberiség ostobaságában már régen tönkrement volna.

A természetlenséggel jellemzett „lelki beteg” nemcsak azért nem mond ki „igazságot”, mert nem személyiség, hanem azért sem, mert nem talál konszenzusra. Ha valaki viszont másokból egyetértést vált ki, máris „igazat szól”. A metafizikai dolgokban az az igaz, ami érvényes, ezért a metafizikai kijelentésekhez mindig az elismerés és az érvényesség rendkívüli igénye társult, mivel az érvényesség az igazságnak az az egyedül lehetséges bizonyítéka, amelyen minden áll vagy bukik. A metafizikai dolgok igazolására vonatkozó minden igény elkerülhetetlenül *petitiones principii*, mint ahogy például az az istenbizonyítékok esetében minden értelmes ember számára egyértelmű.

Természetesen egy metafizikai igazság kimondhatóságának nem csupán érvényessége a feltétele. Találkoznia kell sokak mélyről jövő igényével is. Mivel pedig ez mindig valamiféle szükségállapotból ered, azok pszichikus helyzetét is vizsgálat alá kell vetni, akik meggyőzni hagyják magukat egy metafizikai kijelentés tartalmának igazságáról. Ekkor fog kiderülni az, hogy az ihletett kinyilatkoztatás éppen azokat a nézeteket és elképzeléseket tette tudatossá, amelyek az általános pszichikus szükségállapothoz kiegyenlítőleg viszonyulnak. Ezeket a képeket és nézeteket az inspirált személy egyáltalán nem tudatosan gondolja vagy találja ki, hanem mintegy élményszerűen beléjük ütközik, és úgyszólván áldozattukká válik. Egy tudaton túli, transzcendens akarat ragadja meg, melynek nem lehet eredményesen ellenállni. Érthető módon „isteninek” érzi ezt a nagyobb hatalmat. E megjelölés ellen nem emelhetek kifogást, de a legjobb akarral sem

tekinthetem egy transzcendens Isten bizonyítékának. Tétélezzük fel, hogy egy jószágos Isten valami üdvös igazságot inspirál; de mi történik azokban az esetekben, amikor egy féligazság, vagy éppen egy örült gondolat talál hűséges követőkre? Itt csak egy ördögre gondolhatnánk, vagy – egy másik alapelv, az *omne malum ad homine* (minden hiba az emberből fakad) szerint – magára az emberre. Ezt a metafizikai vagy–vagy-magyarázatot azért nehéz alkalmazni, mert a legtöbb sugallat az említett két szélsőség közé esik, vagyis vagy nem teljesen igaz, vagy nem teljesen hamis, következésképpen – elvileg – létrejöttét jó és rossz hatások együttműködésének lehet tulajdonítani. Kénytelenek vagyunk feltételezni, hogy ez vagy úgy valósul meg, hogy egy bizonyos, csak félig-meddig jó cél érdekében e két hatalom kooperál, vagy úgy, hogy az egyik illetéktelenül belekontárkodik a másik művébe, esetleg oly módon, hogy Isten szándékának, egy tökéletes igazságnak (féligazságról itt szó sem lehet) a hirdetését az ember egyfajta démoni hatalommal megíúsíthatja. Viszont akkor e két utóbbi esetben felmerül az isteni mindenhatóság kérdése.

Éppen ezért úgy tűnik, hogy az ilyen esetekben okosabb mellőzni a konzervatív szemlélet legmagasabb rendű metafizikai tényezőjét, és szerényebb módon egy emberileg hozzáférhető, tudattalan, pszichikus illetve pszichoid nagyságot¹ tenni felelőssé az inspirációkért és a hasonló élményekért. Ezzel sokkal jobban számot lehetne adni nemcsak az igazság és a tévedés indokolatlan keveredéséről az inspirációk legnagyobb részében, hanem a Szentírás számos ellentmondásáról is. Az a pszichoid aura, amely a tudatot körülveszi, jobb – és jelentősebb következmények nélküli – magyarázattal szolgálhat, mint a sugalmazás, ráadásul empirikus területen található. Viszonylag autonóm „képekből” álló, s ezek között sokféle istenkép van, melyet a naiv emberek – bárhol és bárhogy is tűnjenek fel – mindig Istennek neveznek, és numinóztatásuk (mely egyenértékű az autonómiával) következtében annak is tartanak. A különböző felekezetek ezt a hagyományos felfogást támogatják, és teológusaik azt hiszik, hogy Isten inspirált igéi révén abban a helyzetben vannak, hogy Istenről érvényes kijelentéseket tehetnek. Ezért okozott az uralkodó véleménytől való minden csekélyebb eltérés áthidalhatatlan skizmát. Vitathatatlan témákról nem lehet és nem szabad gondolkodni. Csak kinyilatkoztatni szabad őket, s ezért nem lehetséges egység a divergáló kijelentések között. Így vezetett a kereszténység – gondoljunk csak el: a testvéri szeretet vallása! – egy nagy és sok kicsi egyházszakadáshoz, melyek következtében minden irányzat menthetetlenül saját egyedüli helyességének csapdájába esett.

¹ Lásd *Von den Wurzeln des Bewusstseins*, 1954., p. 523kk.

Azt hiszik, hogy Isten kinyilatkoztatható, meghatározható és körülhatárolható, s mint egyetlen igaz Isten, más istenektől megkülönböztethető. Ideje volna tudatosítanunk, hogyha Istenről vagy istenekről beszélünk, akkor a pszichoid terület vitatható képeiről van szó. Bár egy transzcendens valóság létezése önmagában véve evidens, tudatunknak mégis hallatlanul nehezére esik intellektuális modelleket konstruálni erről, ugyanis ezek a modellek csak az érzéki világ tényeinek szemléltetésére alkalmasak. Hipotéziseink bizonytalanok, csak tapogatóznak, és semmi sem garantálja, hogy valaha is helyesek lesznek. Hogy a világ kívül és belül transzcendentális alapokon nyugszik, az olyan biztos, mint saját létünk, de éppoly bizonyos az is, hogy az archetipikus belső világ közvetlen szemlélete legalább olyan kétséges, mint a fizikai világ szemléletének helyessége. Ha meg vagyunk győződve arról, hogy tudjuk a végső igazságot a metafizikai dolgokról, az semmi mást nem jelent, mint hogy archetipikus képek vették birtokukba gondolkodási és érzési képességünket, s így képtelenek vagyunk szabadon rendelkezni felettük. A veszteség abban nyilvánul meg, hogy szemléletünk tárgya abszolút és vitathatatlan lesz, és annyira bezárja magát egy érzelmi tabuba, hogy ha bárki gondolkodóba merészel esni vele kapcsolatban, automatikusan eretnekké és istenkáromlóvá lesz. Közben pedig minden egyéb tekintetben ésszerűnek találjuk, hogy egy szubjektív képet nyitva hagyjunk az objektív kritika előtt. A megszállottsággal és a fanatizmussal szemben azonban az értelem felmondja a szolgálatot, mivel adott esetben a numinózus archetípus bizonyul erősebbnek, hiszen egy életfontosságú szükségletre hivatkozhat. Erről van szó rendszerint akkor, amikor az archetípus olyan szükségállapotot kompenzál, amelyet a világon semmi más nem képes kompenzálni. Tudjuk, hogy egy lenyűgöző erejű archetípus nemcsak az ember egyéni életébe, hanem egy egész nép életébe is beavatkozhat. Nem csoda ezért, ha „Istennek” nevezik. Minthogy azonban az ember nincs állandóan veszélyhelyzetben, vagy legalábbis nem érzékel állandóan veszélyhelyzetet, vannak sorsának nyugodtabb pillanatai is, melyekben el tud gondolkodni. Ha ilyenkor előítélet nélkül átgondolja megszállott vagy fanatikus magatartását, akkor be kell ismernie, hogy önmagában a megszállottság (*katokhé*) tényéből semmi olyan egyértelmű nem következik, amely megbízhatóan jellemezhetné a „megszálló” természetét, noha a megszállottság kétségtelenül azoknak a jelenségeknek a körébe tartozik, amelyek esetében mindig kényszerítve érezzük magunkat bizonyos kijelentések megtételére. Az igazság és a hamisság oly közel fekszik egymáshoz, s gyakran – egészen az összetévesztésig – oly hasonlóknak is látszanak, hogy józan ésszel senki sem merne nem kételkedni azokban a dolgokban, amelyek megszállottságában vagy megindultságában elragadják. János (1Jn 4,1) ezzel kapcsolatban a következőre figyel-

meztet: „Ne higgyetek minden szellemnek, hanem vizsgáljátok meg a szelleme-
ket, hogy Istentől származnak-e.” Ez az óvás abban az időben hangzott el, ami-
kor még bőven volt alkalom kivételes pszichikus állapotok megfigyelésére. Ak-
koriban még azt hitték, hogy rendelkeznek bizonyos kritériumokkal a megkü-
lönbötteshez, ma azonban inkább kételkednünk kell e meggyőződés helyessé-
gében, hiszen semmilyen emberi ítélet nem követelhet magának csálhatatlansá-
got.

Számomra ennél a rendkívül bizonytalan tényállásnál sokkal okosabbnak és
óvatosabbnak tűnik, ha – mielőtt az emberi értelemmel felmérhetetlen metafiz-
ikus ítéletet merésznénk mondani – figyelembe vesszük, hogy nemcsak pszi-
chikus, hanem pszichoid tudattalan szféra is létezik. Nem kell tartanunk attól,
hogy ezáltal belső tapasztalatunk valósága és elevenése csökken. Egy némileg
óvatosabb vagy szerényebb magatartás egyáltalán nem emel akadályt ta-
pasztalatunk elé, sőt éppen ellenkezőleg...

Vitathatatlan, hogy az ember mint a dolgok mértéke a pszichológiai szemlé-
letmód révén a látómező középpontjába került. Ez azonban korántsem jelenti
azt, hogy jogtalan jelentőséget tulajdonítanánk neki. Már a nagy világvallások,
mint például a buddhizmus és a kereszténység is helyet biztosított az ember szá-
mára – mindegyik persze a maga módján –, sőt a kereszténység ezt a tendenciát
még azzal a dogmával is aláhúzta, hogy maga Isten vált emberré. És ezt az el-
ismerést a világ egyetlen pszichológiája sem szárnyalhatja túl.

Fordította Pikó Gábor Mózes